

Petr Jenč

Skalní město Kalich u Besedic, Sluj českých bratří – detailní překreslování historických nápisů pomocí sítě (2007)

FENOMÉN SKALNÍCH RYTIN

S pískovcovou krajinou severních a severovýchodních Čech jsou neodmyslitelně spojeny skalní rytiny a nápisy, které nalezneme při každé turistické stezce nebo na významnějších krajinných bodech skalních terénů. Na první pohled se dnes zdají výrazně rušivým jevem, ale zadíváme-li se pozorně do změní nejrůznějších písmen a čar, ocitáme se často hlouběji v minulosti a rytiny tak ukazují, že místo má mnohem starší návštěvnickou tradici. Mezi nejmladšími a nejnápadnějšími vyrytými zprávami typu „Pepa miluje Evu“ se může totiž skrývat například letopočet ze 17. století nebo třeba staré kříže vymezující dávno zaniklé hranice, které jsou díky času a opakovanému poškozování jen slabě zřetelné a proto nenápadné.

Počátky objevování krás Českého ráje je třeba hledat již ve druhém a třetím desetiletí 19. století, a jak vidíme, jdou ruku v ruce s přibývajícím pamětními nápisy návštěvníků blízkého i vzdálenějšího okolí. V roce 1828 vyšel také nejstarší turistický průvodce Českým rájem od Franze F. Effenbergra se zvláštním zřetelem na romantický Pantheon, dále na severozápad objevovali saští návštěvníci divokou skalní oblast Českosaského Švýcarska. Nápisů v průběhu 19. století rychle přibývalo na všech významných i méně známých místech, takže již v roce 1886 se Václav Durych ve svém Průvodci po Českém ráji pozastavuje nad „jmény hloupých, kteří se po způsobě světoznámého Kyseláka zvětčnili“ na tesané pohovce na temeni vyhlídky Mariánské skály na Hruboskalsku. Nárůst počtu pamětních nápisů je ovšem třeba přičíst celkovým společenským změnám, jedním z jejichž důsledků je právě touha člověka poznávat jiné krajiny a zanechávat po sobě svědectví. To si mohli dovolit pouze písma znalí lidé, a tak není náhodné, že skalní nápisy začaly přibývat ve větší míře až od sklonku 18. století, kdy se již projevil dopad povinné školní docházky zavedené r. 1774. O to zajímavější jsou proto záznamy staršího data, jejichž autory musíme hledat v minoritní části společnosti – především mezi duchovními, až v dalším pořadí mezi úředníky, učiteli či vzdělávacími měšťany nebo vesničany.

HISTORICKÉ SKALNÍ RYTINY V ČESKÉM RÁJI A ČESKOBRATRSKÝ KALICH

Historické skalní rytiny v pískovcových oblastech České křídové pánve představují cenný a zároveň velmi zranitelný historický pramen. Jsou připomínkou lidské každodennosti od středověku po současnost. Souvisejí s turistickým ruchem, historickým osídlením, hospodářskými, výrobními, někdy i prospektorskými aktivitami mimo obce, se skalními úkryty obyvatel v neklidných dobách, stejně tak s cestami zaniklými nebo dodnes užívanými. Rytiny nemusejí vždy znamenat jen neestetické poškozování skal a přírody – jsou totiž také odrazem naší historie a kultury, využívání krajiny a vůbec vztahu k ní. „Skalními rytinami“ zde zjednodušeně rozumíme záznamy pořízené do povrchu skály různými technikami – objekty ryté, vysekávané, tesané či vytukávané, které jsou umístěny mimo stavby, ve volné krajině. Radíme sem rovněž brusné rýhy a žlábků vytvořené ostřením pracovních nástrojů nebo zbraní (s nimiž se setkáváme i na vnějších pískovcových armaturách řady středověkých či raně novověkých staveb), dnes návštěvníky skalních měst nepochopené a nezřídka prohlubované pomocí klaciků.

VÝZKUM A DOKUMENTACE

Historické oddělení Vlastivědného muzea a galerie v Českém Lípě se ve spolupráci se Správou CHKO Český ráj zabývá zdejšími epigrafickými památkami soustavněji od roku 2001 (Drábské světničky, Valečov). Společný vědecko-výzkumný úkol *Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny v CHKO Český ráj* navázal na podrobnou prospekci území jedním z autorů v 90. letech minulého století. V souvislosti s problematikou nejstarších pískovcových lomů v Českém ráji byla v roce 2003 zahájena dokumentace v přírodní rezervaci Údolí Plakánek na Kostecku. V následujících sezonách pokračovaly práce v oblasti Příhrázské vrchoviny a Žehrovského lesa, severně od Turnova probíhala plošná dokumentace skalních oblastí Maloskalská Drábovna (2004–2007) a Besedické skály (2007–2009), které jsou v literatuře i regionální historii spojované s úkryty českých bratří v období pobělohorské rekatolizace. Prospekce Drábovny již v první sezoně poukázala na další významný antropogenní fenomén Turnovska, kterým je výroba brusných kotoučů. Řada nově objevených brusíren na skalních plošinách či ve skalních dutinách prakticky v celé oblasti potvrdila, že tato řemeslná činnost není ojedinělým jevem, ale „masovou“ produkcí všude tam, kde byl pro potřeby broušení dostupný vysoce kvalitní pískovec. V Klokočských a Betlémských skalách byla tato problematika sledována v sezonách 2004–2009 spolu s dokumentací zajímavé historické komunikace Klokočských průchodů, které vznikly zpřístupněním pukliny po odlámaní skalních stěn. Výběrově probíhá epigrafický průzkum i v ostatních částech současné CHKO (např. Hruboskalsko či Kozákov). Informace o dosud podceňovaných změnách jednotlivých krajinných objektů v důsledku dlouhodobých lomařských aktivit jsou v současnosti s úspěchem využívány například managementem Geoparku Český ráj jako příklad praktické aplikace historických poznatků v měnícím se georeliéfu Českého ráje. Terénních výzkumů se pravidelně účastní posluchači vysokých škol humanitního, přírodovědného, výtvarného nebo technického zaměření, stejně jako studenti vyšších a středních odborných